

Privacy from the Perspective of Imam Khomeini's thought and the Charter of Citizen Rights

Taraneh Mehdi Alinia¹, Jebraeal Omid^{2*}, Abbas Samavati³

1. PhD Student of Islamic Jurisprudence and Law, Yadegar -e- Imam Khomeini (RAH) Shahre Rey Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Islamic Jurisprudence and Law, Yadegar -e- Imam Khomeini (RAH) Shahre Rey Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

3. Assistant Professor, Department of Islamic Jurisprudence and Law, Yadegar -e- Imam Khomeini (RAH) Shahre Rey Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 75-92

Article history:

Received: 23 Aug 2023

Edition: 4 Nov 2023

Accepted: 12 Jan 2021

Published online: 1 May 2024

Keywords:

charter of citizen's rights, privacy, citizen's rights, private information, prohibition of surveillance.

Corresponding Author:

Jebraeal Omid

Address:

Iran, Tehran, Islamic Azad University, Yadegar -e- Imam Khomeini(RAH) Shahre Rey Branch, Department of Islamic Jurisprudence and Law.

Orchid Code:

Tel:

09126007657

Email:

Omidijebraeal@yahoo.com

ABSTRACT

Background and Aims: privacy is one of the important issues of citizen's rights, which has always been the subject of discussion and opinion. The purpose of this article is to examine privacy from the perspective of Imam Khomeini's thought and the Charter of Citizen Rights.

Materials and Methods: This article is descriptive and analytical. Materials and data are also qualitative and data collection was used in collecting materials and data.

Ethical considerations: In this article, the originality of the text, honesty and trustworthiness are respected.

Findings: In Imam Khomeini's thought, there are many examples of privacy, including "prohibition of entering shops, workplaces and homes of people without the owner's permission in order to attract or in the name of discovering crimes", "prohibition of wiretapping", "listening to tapes". Audio recording of others in the name of crime detection", "It is not permissible to spy on other people's sins and to follow people's secrets", "Not to reveal people's secrets" has been emphasized. From Imam Khomeini's point of view, espionage is permissible if "it is to discover conspiracies and confront groups opposed to the Islamic Republic of Iran, who intend to overthrow the system and assassinate personalities, and it must be ordered by the prosecutor." In the Charter of Citizen Rights, several examples of privacy are mentioned, such as the prohibition of inquisitions, the preservation and protection of private information of citizens, the non-inspection and non-delivery of letters, and the prohibition of wiretapping phones.

Conclusion: The examples of privacy in the Charter of Citizen Rights are repetitions of the examples of privacy in the Constitution, while not being in accordance with the law, there is no enforcement guarantee for it.

Cite this article as:

Mehdi Alinia T, Omid J, Samavati A. Privacy from the Perspective of Imam Khomeini's thought and the Charter of Citizen Rights. *Economic Jurisprudence Studies*. 2024.

حریم خصوصی از منظر اندیشه امام خمینی و منشور حقوق شهروندی

ترانه مهدی‌علی‌نیا^۱، جبرائیل امیدی^۲، عباس سماواتی^۳

۱. دانشجوی دکتری فقه و حقوق اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۲. استادیار گروه فقه و حقوق اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۳. استادیار گروه فقه و حقوق اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: حریم خصوصی از موضوعات مهم حقوق شهروندی است که همواره محل بحث و نظر بوده است. هدف مقاله حاضر بررسی حریم خصوصی از منظر اندیشه امام خمینی و منشور حقوق شهروندی است.

مواد و روش‌ها: مقاله حاضر توصیفی تحلیلی است. مواد و داده‌ها نیز کیفی است و از فیش‌برداری در گردآوری مطالب و داده‌ها استفاده شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متن، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: در اندیشه امام خمینی (ره) مصادیق متعددی از حریم خصوصی شامل «ممنوعیت ورود به مغازه‌ها و محل کار و منازل افراد بدون اذن صاحب‌خانه برای جلب یا به نام کشف جرم و ارتکاب»، «ممنوعیت شنود تلفن»، «گوش دادن به نوار ضبط صوت دیگران به نام کشف جرم»، «جایز نبودن تجسس از گناهان غیر و دنبال اسرار مردم بودن»، «عدم فاش ساختن اسرار مردم» مورد تأکید قرار گرفته است. از دیدگاه امام خمینی «تجسس در صورتی جایز است که برای کشف توطئه‌ها و مقابله با گروه‌های مخالف نظام جمهوری اسلامی باشد که قصد براندازی نظام و ترور شخصیت‌ها را دارند و باید با دستور دادستان باشد». در منشور حقوق شهروندی نیز مصادیق متعددی از حریم خصوصی مانند ممنوعیت تفتیش عقاید، حفظ و حراست از اطلاعات خصوصی شهروندان، عدم بازرسی و نرساندن نامه‌ها و ممنوعیت استراق سمع تلفن‌ها ذکر شده است.

نتیجه: مصادیق حریم خصوصی در منشور حقوق شهروندی تکرار مصادیق حریم خصوصی در قانون اساسی است ضمن اینکه حسب قانون نبودن برای آن ضمانت اجرایی نیز در نظر گرفته نشده است.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۷۵-۹۲

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۰۱

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۲/۰۸/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۲/۱۲

واژگان کلیدی:

منشور حقوق شهروندی، حریم خصوصی، حقوق شهروندی، اطلاعات خصوصی، ممنوعیت تجسس.

نویسنده مسئول:

جبرائیل امیدی

آدرس پستی:

ایران، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، گروه فقه و حقوق اسلامی.

کد ارکید:

تلفن:

۰۹۱۲۶۰۰۷۶۵۷

پست الکترونیک:

Omidijebraeal@yahoo.com

۱. مقدمه

حریم خصوصی به‌عنوان بخشی از زندگی انسان که باید از دید و نظارت دیگران در امان باشد، مقوله‌ای آشنا برای بشر است که از دیرباز نظر او را به خود جلب کرده است. حقوق شهروندی و خصوصاً حق حریم خصوصی از حقوق اولیه انسان‌ها می‌باشد که با توجه به حساسیت آن در طول تاریخ مورد لحاظ بوده است. به‌گونه‌ای که تمامی حکومت‌ها و دول از آن حمایت می‌کرده‌اند و در منشور حقوق ملل نیز مورد اندیشه‌ی حقوق‌دانان قرار گرفته است در حقوق اساسی ایران نیز در اصل ۲۳ و اصل ۲۵ به‌طور مبسوط از این حقوق نام برده شده است. به‌گونه‌ای که اصل ۲۳ هر گونه تفتیش عقاید را ممنوع اعلام نموده و در اصل ۲۵ قانون اساسی نیز بازرسی و نرساندن نامه و ضبط و فاش نمودن مکالمات و افشای محتوای آن از هر گونه تجسس ممنوع دانسته؛ مگر به‌حکم قانون. حال با عنایت به این موضوع حکم قانون یک استثنا می‌باشد و استثنا نیز نباید به‌گونه‌ای بر عام و اصل تخصیص زند که اصل را زیر پا گذارد. یکی از مهم‌ترین ضرورت‌های این پژوهش را می‌توان وضعیت مبهم و ناشناخته‌ی حق حریم خصوصی در ایران و مشکلات و معضلاتی دانست که از این ابهام ناشی می‌شود. وضعیت غیر شفاف این حق در سیستم حقوقی ایران در حالی است که پیشرفت علم و تکنولوژی، وسایل و روش‌های جدید را جهت مداخله در خلوت و حریم خصوصی انسان‌ها ایجاد کرده است. مقاله حاضر از این جهت به بحث در جایگاه حریم خصوصی از دیدگاه امام خمینی پرداخته است که اندیشه‌های حضرت امام به‌عنوان بنیان‌گذار انقلاب اسلامی مبنای نظام قانون‌گذاری در بسیاری موارد از جمله حریم خصوصی است. از طرفی

به‌لحاظ نظری و کاربردی تحلیل ماهیت و جایگاه منشور حقوق شهروندی ایران به‌منظور شناخت بیشتر آن و نیز بررسی دلایل و لزوم طرح این سند در حوزه حقوق عمومی یک ضرورت اساسی است، چراکه طرح چنین منشوری موجب تأمل حقوق‌دانان در تحولات سیاسی و فرهنگی جامعه ما، کیفیت و سطح بازدهی قوانین عادی و با وجود قانون اساسی، نشانگر ایرادها و نارسایی‌های احتمالی در محتوا و نحوه عملکرد این قانون باشد، ضمن اینکه موارد طرح‌شده در این سند که برگرفته از قوانین متعدد مورد استفاده در نهادهای اساسی حوزه عمومی است، موجب تحولات ویژه‌ای در این حوزه خواهد شد. جدای از ابعاد مادی بروز این منشور، توجه به مبانی و فلسفه طراحی و ظهور آن در حوزه عمومی ایران در عصر حاضر دستاوردهای بدیعی را به‌لحاظ تحولی اساسی در نظام حقوقی و سیاسی ما در پی خواهد داشت که در مجموع موجب می‌گردد نتوان طرح چنین منشوری را نادیده گرفت. در خصوص حریم خصوص پژوهش‌های متعددی انجام شده است. جواد حدادپور (۱۴۰۱)، در مقاله‌ای به بررسی حریم خصوصی افراد در فقه امامیه و حقوق موضوعه پرداخته است. لیلی افشار و علی نعمتی (۱۳۸۹) نیز در مقاله‌ای، حریم خصوصی در پژوهش‌های معطوف به انسان بر مبنای آموزه‌های اسلامی را بررسی کرده‌اند. هم‌چنین مهدی درگاهی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای، حدود اختیارات دستگاه‌های اطلاعاتی در ورود به حریم خصوصی افراد از منظر فقه امامیه را مورد بررسی قرار داده است. نوآوری و تمایز مقاله حاضر نسبت به پژوهش‌های انجام‌شده این است که هدف مقاله

جمهوری اسلامی باشد که قصد براندازی نظام و ترور شخصیت‌ها را دارند و باید با دستور دادستان باشد». در منشور حقوق شهروندی نیز مصادیق متعددی از حریم خصوصی مانند ممنوعیت تفتیش عقاید، حفظ و حراست از اطلاعات خصوصی شهروندان، عدم بازرسی و نرساندن نامه‌ها و ممنوعیت استراق سمع تلفن‌ها ذکر شده است.

۵. بحث

در این قسمت ابتدا مفهوم حریم خصوصی در فقه و حقوق بررسی شده است. سپس حریم خصوصی از منظر اندیشه امام خمینی و در نهایت حریم خصوصی از دیدگاه منشور حقوق شهروندی مورد بررسی قرار گرفته است.

۵-۱. مفهوم حریم خصوصی در فقه و حقوق

حریم در فقه نیز به معنای منع است؛ یعنی چیزی که نزدیک شدن به آن برای غیر صاحبش ممنوع است (مجلسی، ۱۴۰۶، ج ۶، ۲۴۱؛ صدر، ۱۴۱۷، ج ۵، ۹۹). «موضوع حریم در فقه از دو جنبه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. یکی جنبه اقتصادی و دیگری جنبه اخلاقی. جنبه اقتصادی به مال برمی‌گردد؛ اما جنبه اخلاقی مربوط به مال نیست؛ بلکه مربوط به مالک مال است و لذا حریم به خود انسان نیز اضافه می‌شود» (محسنی، ۱۳۸۹، ۱۹). بر این اساس، فقها برای حریم، دو مصداق ذکر کرده‌اند؛ یکی در مورد اموال و دیگری در مورد انسان» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ۴۹۲). هرچند برخی حقوق-دانان «حریم خصوصی را مفهوم بسیار مبهم دانسته‌اند» (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸، ج ۳، ۱۶۵۲).

حاضر بررسی حریم خصوصی از منظر اندیشه امام خمینی و منشور حقوق شهروندی است. بر اساس آنچه گفته شد سؤال مقاله بدین شکل قابل طرح است که حریم خصوصی چه جایگاهی در اندیشه امام خمینی داشته و رویکرد منشور حقوق شهروندی نسبت به این حق چگونه است؟ به منظور بررسی سؤال مورد اشاره ابتدا از مفهوم حریم خصوصی در فقه و حقوق بحث شده و در ادامه دیدگاه امام خمینی و رویکرد منشور حقوق شهروندی در خصوص حریم خصوصی مورد بررسی قرار گرفته است.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله حاضر توصیفی تحلیلی است. مواد و داده‌ها نیز کیفی است و از فیش‌برداری در گردآوری مطالب و داده‌ها استفاده شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متن، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

در اندیشه امام خمینی (ره) مصادیق متعددی از حریم خصوصی شامل «ممنوعیت ورود به مغازه‌ها و محل کار و منازل افراد بدون اذن صاحب‌خانه برای جلب یا به نام کشف جرم و ارتکاب»، «ممنوعیت شنود تلفن»، «گوش دادن به نوار ضبط صوت دیگران به نام کشف جرم»، «جایز نبودن تجسس از گناهان غیر و دنبال اسرار مردم بودن»، «عدم فاش ساختن اسرار مردم» مورد تأکید قرار گرفته است. از دیدگاه امام خمینی تجسس در صورتی جایز است که «برای کشف توطئه‌ها و مقابله با گروه‌های مخالف نظام

یکی از مختصات حوزه خصوصی این است که انسان می‌تواند آن را از دید دیگران بپوشاند، به نحوی که هیچ شاهدهی او را نبیند و هیچ ناظری بر او نظارت نداشته باشد. حال اگر کسی به این حریم تجاوز کند و بدون اطلاع و اذن شخص به مشاهده زندگی خصوصی او بپردازد. مثلاً به زنان و دختران در حریم خصوصی‌شان نظر کند، علاوه بر عقاب اخروی، در دنیا نیز به سختی مجازات می‌شود. مجازاتی که گاه به از دست‌دادن نعمت بینایی منجر می‌شود (عبدالباقی، ۱۳۹۵، ۴۶۰).

در زمینه اعمال شخصی و خصوصی افراد تا جایی که به خود شخص مربوط می‌شود، حتی اگر مرتکب عمل ممنوع و گناهی شود، تا انعکاس اجتماعی پیدا نکرده و جامعه در معرض آسیب ناشی از آن قرار نگرفته است. حکومت وظیفه‌ای در افشا و اثبات و مجازات عامل آن ندارد؛ بلکه باید از تجسس و کشف موضوع خودداری کند. بنابراین اگر کسی در منزل خود، اعمال شرک‌آمیز انجام دهد و یا واجبات دینی را ترک کند و نیز مرتکب محرمات شود، از دید حکومت اسلامی، نباید مورد تعقیب قرار گیرد و در مقام تفتیش و جست‌وجو برای اثبات آن برآید (مهرپرور، ۱۳۷۴، ۱۶۳).

نقل است که شبی خلیفه دوم در مدینه بنا به عادت همیشگی خود، به گشت‌زنی مشغول بود، برای ایشان معلوم شد که گروهی از جوانان در خانه یکی از آنان جمع شده‌اند و شراب می‌نوشند. خلیفه به آن خانه نزدیک و از دیوار خانه بر آنان وارد شد و آنان را در حال شرب خمر مشاهده کرد؛ او خواست که آنان را بازداشت کند. آنان گفتند: ای امیرمؤمنان ما در یک مورد خدا را نافرمانی کردیم اما تو مرتکب سه

می‌توان گفت «حریم خصوصی، قلمرویی از زندگی اشخاص است که به هیچ وجه مایل نیستند دیگران بدون اجازه آن‌ها وارد این قلمرو شوند یا از آن آگاهی پیدا کنند» (هوسمن، ۱۳۷۰، ۴۲). به نظر می‌رسد که در تعریف این حق باید مؤلفه‌های چندی را مد نظر قرار داد. نخست آنکه قلمرو این حق ناظر به مسائلی است که صرفاً در حیطه موضوعات شخصی افراد بوده و ذی‌حق به هیچ وجه تمایلی به افشای آن نداشته باشد؛ دوم آنکه افشا شدن بخشی از اطلاعات خصوصی افراد و نقض حریم شخصی آن‌ها نمی‌تواند موجبی برای افشای بقیه اطلاعات و یا توزیع و انتشار مجدد بخش فاش شده باشد.

حریم زندگی خصوصی در اسلام به رسمیت شناخته شده هرچند که تحت این عنوان مطرح نگردیده است؛ ولی مقولات و مسائل آن، با مبانی متعدد و محکم مورد حمایت قرار گرفته است (محسنی، ۱۳۸۹، ۱۰۰). بنابراین اطلاعات خصوصی و احوال شخصی تنها به خود شخص مربوط است و احدی حتی دولت حق ندارد از آن کنجکاوی و تجسس کند و بر فرض اطلاع حق ندارد اسرار خصوصی فرد را منتشر کند. اگر شخص در حریم خصوصی خود معصیت کرده، لازم نیست آن را نزد احدی حتی دولت و قاضی اقرار کند؛ بلکه بهتر است توبه کند و آن را بپوشاند. در شریعت اسلام تجاوز به حریم زندگی خصوصی مردم، تجسس و کنجکاوی در آن و اشاعه و انتشار اسرار آن، گناه محسوب می‌شود و علاوه بر مجازات دنیوی، عقاب اخروی نیز دارد. لذا ضمانت حریم زندگی خصوصی در یک جامعه اسلامی، از یک جامعه سکولار و غیر دینی بیشتر است.

«در حقوق ایران، حریم خصوصی مفهوم تعریف‌شده‌ای ندارد و در قوانین ایران نیز اعم از اساسی یا عادی، عبارت حریم خصوصی مورد استفاده قرار نگرفته است. و قانون‌گذار به‌طور کلی، به استعمال الفاظی دال بر این معنا بسنده کرده است. از آن جمله می‌توان به مواد ۱ و ۲ قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ در ارتباط به دسترسی و شنود غیر مجاز و مواد ۱۶ و ۱۷ همان قانون در ارتباط با هتک حیثیت اشاره کرد» (آقابابایی، ۱۳۸۹، ۱۰). اما در بند ۱ ماده ۲ لایحه حمایت از حریم خصوصی، حریم خصوصی این چنین تعریف شده است: «قلمروی از زندگی هر شخص که آن شخص عرفاً یا با اعلان قبلی در چار چوب قانون، انتظار دارد تا دیگران بدون رضایت وی به آن وارد نشوند یا بر آن نگاه یا نظارت نکنند و یا به اطلاعات راجع به آن دسترسی نداشته باشند یا در آن قلمرو وی را مورد تعرض قرار ندهند. جسم، البسه و اشیای همراه افراد، اماکن خصوصی و منازل، محل‌های کار، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی با دیگران حریم خصوصی محسوب می‌شوند». همان‌طور که ملاحظه می‌کنیم اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی با دیگران جزو حریم خصوصی افراد تلقی شده است.

۵-۲. حریم خصوصی از منظر اندیشه امام خمینی (ره)

در این قسمت به بررسی حریم خصوصی از منظر اندیشه امام خمینی (ره) از متن سخنرانی‌ها و متن بیانیه هشت ماده‌ای ایشان پرداخته می‌شود.

۵-۲-۱. عدم تعرض به آزادی و حریم خصوصی

نافرمانی شدی؛ خداوند می‌فرماید: «وَلَا تَجَسَّسُوا» و تو تجسس کردی (حجرات/ ۱۲)؛ خداوند می‌فرماید: «لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَ تَسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا» و تو چنین کردی (نور/ ۲۷)؛ خداوند می‌فرماید: «وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا» (بقره/ ۱۸۹) و تو از دیوار بالا آمدی و از پشت‌بام وارد شدی، عمر سخن آنان را تأیید کرد (حسان، ۱۴۳۰، ۱۹ و ۲۰؛ ماوردی، ۱۳۸۳، ۴۹۹؛ بیس عمر، ۱۴۲۱، ۳۳۹؛ غزالی، ۱۴۲۱، ۴۴۲ و ۴۴۳)

این رویکرد دین مبین اسلام از سویی، دلالت بر میزان آزادی مردم در آن زمان دارد و از سویی دیگر، حریم زندگی خصوصی را به زیبایی ترسیم می‌کند. گناه در زندگی خصوصی به حکومت‌ها ربطی ندارد. اگر بر گناه -به شرط عدم توبه- عقاب است، در سرای دیگر و توسط خداوند است نه در این دنیا و توسط حکام. این داستان هم‌چنان دال بر آن است که ورود به منازل مسکونی بدون اذن ساکنان آن برای هیچ‌کس، حتی اهل حکومت جایز نیست؛ مگر اینکه قتلی در حال وقوع باشد و این موضوع به یقین حاصل شود؛ نه به ظن و از صاحب‌خانه اذن طلبیده شود؛ اما اجازه ورود ندهد؛ زیرا ورود به خانه‌ها و کشف عورت‌های داخل آن و اطلاع حاصل کردن از اسرار آن، تجاوز به کرامت انسانی است و هر تجاوزی بر کرامت انسان از جمله تجاوز به نفس به‌شمار می‌رود و جز تجاوزی بزرگ‌تر همانند قتل یا جرح چیزی توجیه‌گر چنین ورودی نیست. البته این در صورتی که ورود به خانه تنها راه جلوگیری از آن جنایت باشد و هیچ راه دیگری ممکن نباشد (علی‌اکبری بابوکانی، ۱۳۹۱، ۹۵)

را مطمئن کند در همه چیز. در سرمایه‌هایشان در کسب‌شان، در کارخانه‌هایشان، در همه چیز، مردم در آرامش باشند و دولت ابداً نمی‌تواند که تأذی بکند به آن‌ها و نباید تأذی بکند. و اگر یک کسی تأذی کرد آن تأذیب خواهد شد» (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۷، ۱۶۲-۱۶۱).

امام خمینی حتی در روزهای اوج مبارزات انقلاب که خشونت‌ها نیز افزایش یافته بود نسبت به رعایت حقوق افراد نگران است و در ۱۹ بهمن ۱۳۵۷ اعلام می‌کند: «ملت محترم ایران باید بدانند که دیانت مقدس اسلام، جان و مال انسان‌ها را محترم شمرده و تجاوز به آن را از محرمات عظیمه می‌داند» (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۵، ۴۰۲). و در جایی دیگر در خصوص نحوه رفتار با مردم، می‌فرماید: «احدی حق ندارد با مردم رفتار غیر اسلامی داشته باشد» (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۷، ۱۴۰). و نیز در توصیه‌ای خطاب به مسئولان در نفی فشار بر مردم به صراحت می‌فرماید: «آن روزی که شما احساس کردید که می‌خواهید فشار بر مردم بیاورید بدانید که دیکتاتور دارید می‌شوید» (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۸، ۷۹).

حمایت از حریم خصوصی، جزو وظایف دولت در ایجاد بسترهای مناسب و تدوین ضمانت‌های اجرایی ویژه و تعقیب ناقضین آن است. هم‌چنان که دیگر افراد جدا از دولت نیز موظف هستند که حرمت حوزه خصوصی خود و دیگران را مصون بدارند. عدم نظارت دولت و دیگر افراد در جامعه و آزاد گذاشتن اشخاص در اتخاذ تصمیمات در عرصه‌های مختلف زندگی، شرط لازم و ضروری سعادت فرد و اجتماع است. اراده و همت ملت‌ها تنها در بستر آزادی از قوه به فعل در می‌آید. آزادی و قانون سازگارند و اگر گاه قانون،

حریم خصوصی، قلمروی از زندگی شخصی هر فرد است که نباید بدون رضایت و اذن در آن وارد شد. لزوم احترام به حق حریم خصوصی افراد در فقه امامیه و حقوق اسلامی مورد تأکید ویژه قرار گرفته است. «در دیدگاه امام خمینی (ره) دو بُعد سلبی و ایجابی آزادی انسان در حوزه عمل و کنش مورد توجه قرار گرفته است که اولی بیان‌کننده حوزه عدم مداخله دیگران است که هیچ فردی حق ندارد انسان یا جامعه و ملتی را از آزادی محروم کند. حوزه بهره‌مندی از آزادی به دو حریم عمومی و خصوصی تقسیم می‌شود که امام خمینی آزادی در هر دو این حوزه‌ها را مد نظر داشته است. ایشان بر این عقیده است که حکومت اسلامی دو وظیفه مهم دارد که باید آن‌ها را در ارتباط با یکدیگر تحقق بخشید: یک، حفاظت از آزادی‌های مردم، دو؛ اجرای احکام و حدود الهی این دو اصل حدود آزادی را نیز تعیین می‌کند» (جمشیدی، ۱۳۸۴، ۲۵۱). «پس از انقلاب اسلامی، امام خمینی (ره) به صراحت تأکید بر این امر داشتند که مردم دارای حق هستند و حکومت وظیفه دارد این حق را رعایت کند و حرمت آن را نگه دارد. بر همین اساس از مهم‌ترین توصیه‌های ایشان در دیدارهای مکرری که با مردم و مسئولان داشته‌اند توجه به حقوق مردم و عدم تجاوز به آن جلوگیری از وارد شدن ظلم به افراد جامعه است» (رنجبر، ۱۳۸۲، ۱۲۴).

از همین‌رو در دیداری که با مسئولان وزارت کشور و استانداری در سال ۱۳۶۱ داشتند، می‌فرماید: «نباید با مردم طوری [رفتار] کرد که مردم در خانه‌هایشان مطمئن نباشند، در زندگی‌شان در کسب‌شان مطمئن نباشند. دولت اسلامی باید مردم

ج ۱۷، ۱۴۲-۱۴۰؛ ۴) «حوزه مباحات، مستحبات و مکروهات: آنچه موضوع امر به معروف و نهی از منکر قرار می‌گیرد همانا حوزه محرمات و واجبات الهی است؛ نه امور دیگر» (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱، ۳۶۲)؛ ۵) «حوزه احکام الزامی اختلافی» (امام-خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱، ۳۶۴)؛ ۶) «امر و نهی در صورتی که موجب وهن شریعت شود» (امام-خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱، ۳۶۴)؛ ۷) البته باید توجه داشت حضرت امام خمینی (ره) «مدافع هر حریم و پاسدار هر امنیتی نیست؛ بلکه در مواجهه با حریم، اولین سؤال، کشف مشروعیت یا عدم مشروعیت آن است و بر اساس پاسخ دریافتی، موضع بعدی اتخاذ می‌گردد؛ جلوه انقلابی- و وجه معماری‌شان- در مواجهه با همین سؤال ظاهر می‌شود. ایشان آن‌گاه که در نظاره به حریم، آن را نظمی مدافع منافع مفسدان و پایمال‌کننده حقوق مستضعفین می‌یابد، حکم به عدم مشروعیت آن داده و رسالت مقابله با آن را در خود می‌یابد. بر اساس همین دیدگاه است که وقتی آن را نامشروع یافت، خود را موظف به تأمین امنیت آن نمی‌یابد؛ اما در مقابل آنجایی که سرپوش‌های به-ظاهر قانونی برای نقض حقوق مردم به کار گرفته می‌شود. ایشان به‌منظور جلوگیری از ورود تجسس‌های افراطی، صدور مجوز قضایی و احکام الهی و ابتدایی برای ورود به اماکن و منازل افراد را منع می‌فرمایند» (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۷، ۱۰۶). حریم خصوصی، حوزه‌ای است مصون از تعرض که دولت و دیگر افراد، بدون اجازه، حق مداخله در آن را ندارند. در واقع به حیطة‌ای حریم خصوصی اطلاق می‌شود که فرد بتواند دسترسی به آن را در کنترل خود داشته باشد. تعریف‌های زیادی از حریم خصوصی ارائه شده که هر کدام جنبه‌ای از آن را مد

آزادی را با قیودی مقید می‌سازد، برای جلوگیری از تعدی به حقوق و آزادی دیگران و حفظ نظم جامعه است؛ اما گاه بنابر دلایلی میان آزادی و قانون‌گذار تنش به وجود می‌آید. هدف قانون، هدفی متعالی و هم‌سو با اهداف عالی آزادی است؛ اما گاه اهداف مجریان قانون در مسیر بی‌قانونی محقق خواهد شد.

۵-۲-۲. رعایت حریم خصوصی در پرتو حقوق و آزادی‌های فردی

«بررسی حقوق و آزادی‌های شخصی از دیدگاه امام دارای اهمیت خاصی است. در واقع آزادی‌های فردی شامل کلیه حقوقی است که حوزه خصوصی زندگی افراد را از حوزه عمومی تفکیک می‌کند و آن را از تعرض دولت مصون نگه می‌دارد. به‌طور کلی، آزادی‌های فردی در بر دارنده شغل، آزادی مسکن، نحوه زندگی، امنیت فردی و مصونیت از دستگیری و بازداشت غیر قانونی و شکنجه و حفظ حریم شخصی کلیه افراد واصل قانونی بودن مجازات‌ها است» (رنجبر، ۱۳۸۲، ۱۷۵).

امام خمینی (ره) حریم خصوصی زندگی افراد و شهروندان جامعه اسلامی را در بر گیرنده حوزه‌ها زیر می‌داند (رجایی؛ فکری، ۹۰، ۱۳۹۰): ۱) حوزه اعتقادات (آزادی عقاید): «در حکومت اسلامی همه افراد دارای آزادی در هر گونه عقیده‌ای هستند» (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۴، ۴۲۵). ۲) آزادی بیان و قلم: «در جمهوری اسلامی، هر فردی از حق آزادی عقیده و بیان برخوردار خواهد بود؛ ولیکن هیچ فرد و یا گروه وابسته به قدرتهای خارجی را اجازه خیانت نمی‌دهیم» (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۵، ۱۳۹)؛ ۳) آزادی در محل سکونت و کار (امام خمینی، ۱۳۸۵،

می‌دانند و از آنجا که از دیدگاه ایشان، بزرگ‌ترین هدف اسلامی و انقلاب اسلامی، برقراری عدالت است به‌شدت با آن‌ها مخالفت و تأکید می‌کنند که حتی به نام دین هم اقدام‌ها قابل توجیه نیست» (رنجبر، ۱۳۸۲، ۱۳۷). «محتوای این فرمان هشت ماده‌ای را می‌توان به پنج حوزه تقسیم کرد: الف) تأکید بر تهیه قوانین شرعی، تصویب و ابلاغ آن‌ها (بند ۱)؛ ب) بررسی صلاحیت قضات، دادستان‌ها، کارمندان و متصدیان امور به‌عنوان کارگزاران نظام اسلامی با تأکید بر اینکه میزان حال فعلی اشخاص است (بند ۲)؛ ج) تأکید بر استقلال و قاطعیت قضات واجد شرایط اسلامی در قضاوت و داوری به‌گونه‌ای که ملت از صحت قضا و ابلاغ و اجرا و احضار، احساس ناآرامش قضایی نمایند و احساس کنند که در سایه احکام عدل اسلامی، جان و مال و حیثیت آنان در امان است (بند ۳)؛ د) تعیین حوزه دخالت کارگزاران و دولت اسلامی در زندگی خصوصی افراد (بندهای ۴ تا ۷)؛ ه) تعیین رئیس دیوان عالی کشور و نخست‌وزیر جهت جلوگیری از تخلفات و تشکیل ستادهای استانی در این راستا (بند ۸)» (مهریزی، ۱۳۷۸، ۵۰).

«مهم‌ترین نکاتی که در فرمان مذکور قابل جست‌وجو و تشخیص است، به تفصیل عبارت‌اند از: ۱) لزوم اسلامی نمودن احکام قضایی و تهیه قوانین شرعی و تصویب و ابلاغ سریع‌تر آن‌ها؛ ۲) بررسی صلاحیت قضات، دادستان‌ها و دادگاه‌ها درحالی‌که اشخاص فاسد و مفسد تصفیه می‌شوند، اشخاصی مفید و مؤثر با اشکالات واهی کنار گذاشته نشوند؛ ۳) تأکید بر استقلال و قاطعیت قضات واجد شرایط اسلامی در قضاوت و دادرسی و داوری؛ ۴) احضار و توقیف افراد

نظر قرار داده و از زاویه‌ای بدان نگریسته‌اند. مواردی که از آن یاد کرده‌اند، هر کدام به نوعی از جمله مصادیق حق حریم خصوصی محسوب می‌شود. در شکل‌گیری و شکوفایی حوزه خصوصی، عوامل گوناگون اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی نقش دارد. شکل‌گیری این حوزه متوقف است بر شناسایی و تضمین فقهی و حقوقی از آن، برخورداری شهروندان از حقوق و آزادی‌های این قلمرو را دشوار و یا حتی ناممکن می‌سازد و در نتیجه حوزه خصوصی را تضعیف می‌کند.

۵-۲-۳. مصادیق حریم خصوصی از دیدگاه امام خمینی در فرمان هشت ماده‌ای

«فرمان تاریخی امام خمینی در ۱۳۶۱/۹/۲۴ خطاب به مسئولان اجرایی و قضایی کشور درباره لزوم حفظ حریم خصوصی افراد، در شرایطی صادر گردید که عده‌ای به نام دین و اسلام به محل کار و منازل مردم هجوم برده و آن‌ها را مورد هتک و توهین و آزار قرار می‌دادند که امام به‌شدت با آن‌ها مخالفت کردند. از دیدگاه ایشان، این‌گونه برخورد با افراد، خارج از ضوابط شرعی است و موجب فساد می‌شود و همان‌طور که در فرمان هشت ماده‌ای اعلام می‌کنند، علاوه بر اینکه افراد را از توسل به‌چنین اقدامی به هر انگیزه‌ای باز می‌دارند دولت را هم موظف به جلوگیری از این اقدام‌ها و مجازات متخلفین می‌کنند» (میر موسوی، ۱۳۹۲، ۱۸). «به بیانی روشن، حضرت امام با صدور فرمان هشت ماده‌ای اولاً: افراد را از توسل به اقدامات خودسرانه باز می‌دارد و ثانیاً؛ دولت و قوه قضائیه را مسئول جلوگیری از این‌گونه کارها می‌دانند. مبنای مخالفت ایشان با اقداماتی از این دست، آن است که ایشان آن‌ها را از مصادیق ظلم

بدون حکم قاضی که براساس موازین شرعی است جایز نمی‌باشد و تخلف از آن موجب تعزیر است؛ ۵) تصرف در اموال منقول و غیر منقول بدون حکم شرعی که بر اساس موازین صادر گردیده، جایز نیست؛ ۶) ورود به مغازه‌ها و محل کار و منازل افراد بدون اذن صاحب‌خانه برای جلب یا به نام کشف جرم و ارتکاب گناه، ممنوع است؛ ۷) شنود تلفن، گوش دادن به نوار ضبط صوت دیگران به نام کشف جرم، جایز نیست؛ ۸) تجسس از گناهان غیر و دنبال اسرار مردم بودن جایز نمی‌باشد؛ ۹) فاش ساختن اسرار مردم جرم و گناه است؛ ۱۰) تجسس در صورتی جایز است که برای کشف توطئه‌ها و مقابله با گروه‌های مخالف نظام جمهوری اسلامی که قصد براندازی نظام و ترور شخصیت‌ها را دارند و تنها به شرط مطمئن بودن جایز است» (جعفری و دیگران، ۱۳۹۶، ۴۴).

«از سوی دیگر، با دقت در فرمان مذکور می‌توان به چهاربند به‌طور اخص اشاره کرد که میزان دخالت دولت در زندگی خصوصی مردم را به‌روشنی تبیین می‌کند: الف) احضار و توقیف افراد بدون حکم قاضی که براساس موازین شرعی است، جایز نمی‌باشد و تخلف از آن موجب تعزیر است؛ ب) تصرف در اموال منقول و غیر منقول بدون حکم حاکم شرعی که بر اساس موازین صادر گردیده جایز نیست؛ ج) ورود به مغازه‌ها و محل کار و منازل افراد بدون اذن صاحب‌خانه برای جلب یا به نام کشف جرم و ارتکاب گناه، ممنوع است؛ د) شنود تلفن، گوش دادن به نوار ضبط صوت دیگران به نام کشف جرم جایز نیست» (سلیمانی، ۱۳۹۲، ۱۵).

«البته به ابهامی که حکایت از تعارض لزوم رعایت حریم خصوصی و لزوم جلوگیری از توطئه‌ها و

دسیسه‌ها دارد، بر اساس رویکرد موجود در متن فرمان هشت ماده‌ای می‌توان این‌گونه پاسخ داد که اولاً، حضرت امام برای دخالت و تجسس در حریم خصوصی افراد قائل به شروطی بوده‌اند» (صارمی، ۱۳۸۵، ۲۰۵) که عبارت‌اند از: «۱) مردم تنها در صورت اطمینان از وجود توطئه یا مفسده‌ای گزارش دهند» (امام‌خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۷، ۲۶۷)؛ «۲) مسئولان امنیتی تنها با حکم قضایی اقدام کنند. قضات حق صدور حکم قضایی تجسس برای حریم‌هایی که محل توطئه علیه نظام نیست را ندارند» (امام‌خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱، ۱۴۱). ثانیاً، «امام در همه سخنانی‌هایی که در آن از لزوم گزارش و تجسس به‌خاطر مصلحت نظام سخن به میان آورده‌اند، خطاب به مردم از چنین عباراتی نظیر اطلاع بدهید» (امام‌خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۵، ۱۱۶). «بلافاصله به مقامات مسئول گزارش بدهند... مطلب را با مسئولین در میان بگذارند» (امام‌خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۷، ۲) و «گزارش بدهید» (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۷، ۱۵۶) استفاده کرده‌اند که «حکایت از آن دارد که ایشان در سخنانی‌هایشان همیشه بر اعلام گزارش و خبر توسط مردم عادی و غیر مسئول تأکید داشته‌اند و معتقدند بودند که فقط مسئولان حق دخالت و اقدام عملی را دارند. ثالثاً، امام آن هنگام که از حریم خصوصی مردم و لزوم حفظ آن سخن گفته‌اند، آن را به‌صورت فرمان صادر کرده‌اند و گروهی از مسئولین قضایی و اجرایی را مکلف به اجرای آن کرده‌اند؛ اما آن هنگام که از لزوم گزارش‌دهی عموم مردم و گزارش کردن رفت‌وآمدهای مشکوک سخن گفته‌اند، آن را صرفاً در یک سخنرانی و به‌صورت شفاهی بیان کرده‌اند و هیچ فرمان و نامه‌ای کتبی برای عملی شدن این امر صادر

بدون حکم قاضی که براساس موازین شرعی است جایز نمی‌باشد و تخلف از آن موجب تعزیر است؛ ۵) تصرف در اموال منقول و غیر منقول بدون حکم شرعی که بر اساس موازین صادر گردیده، جایز نیست؛ ۶) ورود به مغازه‌ها و محل کار و منازل افراد بدون اذن صاحب‌خانه برای جلب یا به نام کشف جرم و ارتکاب گناه، ممنوع است؛ ۷) شنود تلفن، گوش دادن به نوار ضبط صوت دیگران به نام کشف جرم، جایز نیست؛ ۸) تجسس از گناهان غیر و دنبال اسرار مردم بودن جایز نمی‌باشد؛ ۹) فاش ساختن اسرار مردم جرم و گناه است؛ ۱۰) تجسس در صورتی جایز است که برای کشف توطئه‌ها و مقابله با گروه‌های مخالف نظام جمهوری اسلامی که قصد براندازی نظام و ترور شخصیت‌ها را دارند و تنها به شرط مطمئن بودن جایز است» (جعفری و دیگران، ۱۳۹۶، ۴۴).

«از سوی دیگر، با دقت در فرمان مذکور می‌توان به چهاربند به‌طور اخص اشاره کرد که میزان دخالت دولت در زندگی خصوصی مردم را به‌روشنی تبیین می‌کند: الف) احضار و توقیف افراد بدون حکم قاضی که براساس موازین شرعی است، جایز نمی‌باشد و تخلف از آن موجب تعزیر است؛ ب) تصرف در اموال منقول و غیر منقول بدون حکم حاکم شرعی که بر اساس موازین صادر گردیده جایز نیست؛ ج) ورود به مغازه‌ها و محل کار و منازل افراد بدون اذن صاحب‌خانه برای جلب یا به نام کشف جرم و ارتکاب گناه، ممنوع است؛ د) شنود تلفن، گوش دادن به نوار ضبط صوت دیگران به نام کشف جرم جایز نیست» (سلیمانی، ۱۳۹۲، ۱۵).

«البته به ابهامی که حکایت از تعارض لزوم رعایت حریم خصوصی و لزوم جلوگیری از توطئه‌ها و

انجام می‌دهید که رسیدگی به امر متخلفین است. یک امری است که الزام شرعی الان دارد و باکمال جدیت و قاطعیت این باید عمل بشود. از حالا به بعد اصلاً سکوت معنا ندارد... ما باید این بار ظلم را که الان در سرتاسر کشور گاهی می‌شود به اشخاص، این بار را دیگر باید سبک کنیم و از بین ببریم» (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۷، ۱۹۶).

در بند هفتم فرمان مورد بحث حضرت امام (ره) بیان می‌کنند: «مؤکداً تذکر داده می‌شود که اگر برای کشف خانه‌های تیمی و مراکز جاسوسی و افساد علیه نظام جمهوری اسلامی از روی خطا و اشتباه به منزل شخصی یا محل کار کسی وارد شدند و در آنجا با آلت لهو یا آلات قمار و فحشا و سایر جهات انحرافی مثل مواد مخدره برخورد کردند، حق ندارند آن را پیش دیگران افشا کنند؛ چراکه اشاعه فحشا از بزرگ‌ترین گناهان کبیره است و هیچ‌کس حق ندارد هتک حرمت مسلمانان و تعدی از ضوابط شرعیه نماید. فقط باید به وظیفه نهی از منکر به‌نحوی که در اسلام مقرر است عمل نمایند و حق جلب یا بازداشت یا ضرب و شتم صاحبان خانه و ساکنان آن را ندارند و تعدی از حدود الهی ظلم است و موجب تعزیر و گاهی تقاص می‌باشد... هم‌چنین هیچ یک از قضات حق ندارند ابتدائاً حکمی صادر نمایند که به وسیله آن مأموران اجرا اجازه داشته باشند به منازل یا محل‌های کار افراد وارد شوند که نه خانه امن و تیمی است و نه محل توطئه‌های دیگر علیه نظام جمهوری اسلامی که صادرکننده و اجراکننده چنین حکمی مورد تعقیب قانونی و شرعی است» (امام-خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۷، ۱۴۲-۱۴۱).

نموده‌اند، همین تفاوت در نوع اعلام این دو موضوع، نشان از تفاوت آشکار اهمیت این دو موضوع نزد ایشان دارد؛ بنابراین با در نظر گرفتن این سه نکته می‌توان دریافت که چگونه امام هم از لزوم رعایت حریم خصوصی و هم از لزوم جلوگیری از توطئه علیه نظام در حریم‌های خصوصی سخن گفته‌اند» (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۵، ۱۱۶).

«از دیگر سو نباید از نظر دور داشت که حضرت امام (ره) تنها به صدور فرمان مذکور پرداختند؛ بلکه پس از صدور آن به‌طور جد پیگیر اجرایی شدن آن برآمدند و در تاریخ ۱۳۶۱/۱۰/۴ هیئتی شش نفره را جهت پیگیری فرمان مورد بحث تشکیل می‌دهند» (فراتی، ۱۳۹۲، ۱۸) و حتی در سخنرانی‌هایشان به لزوم اجرای آن تأکید می‌نمایند: «همان‌طور که من عرض کردم به آقایان، رفتن و جاسوسی کردن و تجسس کردن ... این کارها نباید بشود. از آن رو هم.. اگر متجاهر شد به یک فسقی، متجاهر شد به اینکه یک چیزی که خلاف شرع است، مأمورند همه مردم برای اینکه، نهی از منکر کنند... ما نگفتیم که احکام اسلام که جاری می‌شود، یک تکه‌اش جاری بشود. همین جاری بشود که جاسوسی نشود و نمی‌دانم تفتیش نشود؟ ... نباید ما تعدی بکنیم و ظلم بکنیم و تفتیش از داخل خانه‌های مردم بکنیم ... از آن‌ور هم اگر سوءاستفاده بخواهند بکنند ... اگر کسی فسق بکند در خارج، متجاهر بشود، هر نحو فسقی باشد، به‌شدت باید دولت با او عمل کند» (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۷، ۱۶۲-۱۶۱).

هم‌چنین، امام خمینی در دیدار با اعضای ستاد پیگیری فرمان هشت ماده‌ای می‌فرمایند: «من باید به آقایان عرض کنم که شما در این کاری که دارید

علاوه بر این، «سیره نظری و عملی امام خمینی نسبت به قانون و قانون‌گرایی، چه در دوران مبارزات و چه پس از استقرار نظام جمهوری اسلامی بر محور حفظ فضیلت، عزت و کرامت انسانی و عدم تجاوز حکومت و عوامل آن بر حریم خصوصی آحاد مردم بود» (رجایی‌نژاد، ۱۳۹۲، ۴). «در واقع، ایشان تحت تأثیر نظام فقهی و اخلاقی اسلام، مواضعی دارند که به زبان علوم اجتماعی امروز، می‌کوشد تا مجرم و متخلف را در سطح انحرافات نخستین نگاه دارد و به این ترتیب مانع از اشاعه جرم و زایل شدن قباحت اعمال خلاف در جامعه می‌گردد. امام (ره) مؤکد از عوامل و متصدیان دستگاه انتظامی و قضایی می‌خواهد تا اولاً از طریق تجسس‌های افراطی، تخلف‌های پنهان افراد خاطی را تا آنجا که به امنیت کلی جامعه آسیب نمی‌زند، ردیابی نکنند. ثانیاً ایشان از این عوامل و دست‌اندرکاران و همه مردم می‌خواهد به فرض کشف جرم یا مواجهه با مواردی از فساد اخلاقی، از افشای عمومی آن خودداری نمایند و صرفاً از طریق مراجع ذی‌ربط و با رعایت حرمت افراد جامعه اقدام نمایند. با وجود این، احکام قضایی اسلام و به تبع آن رویکرد عملی حضرت امام (ره) پس از اعمال همه راهکارهایی که برای ابقای انحراف در مرحله نخستین آن به عمل می‌آورد، در مواجهه با منحرفین و تبه‌کارانی که از این سطح فراتر رفته و بخواهند امنیت و نظم اجتماعی و فرهنگی جامعه را مختل کنند، برخوردی اصولی و قاطعانه دارد. از همین موضع است که ایشان جانبداری ساده‌لوحانه‌ی بعضی افراد از جنایت‌کاران رژیم پیشین و تلاش برای تضعیف روند اقدامات دادگاه‌های انقلاب را نفی نموده در مقاطعی ویژه از اعمال مجازات سنگین علیه عناصر و جریان‌هایی که به محاربه و مبارزه مسلحانه

علیه نظام مبارزت ورزیدند، تردید به خود راه نمی‌دهد» (فقیه، ۱۳۸۹، ۱۲۸ - ۱۲۷). بنابراین، «مبنای مخالفت حضرت امام در خصوص اقدامات خودسرانه برخی افراد در اوایل انقلاب در ورود به محل کار و منازل آن‌ها به نام دین و اسلام، این بوده که ایشان اقدامات چنین افرادی را از مصادیق ظلم می‌دانستند و از آنجا که طبق اندیشه‌ی وی، بزرگ‌ترین هدف اسلام و انقلاب اسلامی، برقراری و تأمین عدالت است به شدت با آن‌ها به مخالفت برخاسته و با صدور فرمان هشت ماده‌ای و مطالبه اکید اجرایی شدن مفاد آن از سوی مقامات قضایی و مسئولین و اعضای ستاد فرمان مزبور، بر این نکته اساسی تأکید می‌نمایند که حتی به نام دین هم این اقدام‌ها قابل توجیه و تأیید نیست» (مهریزی، ۱۳۷۸، ۶۰).

فرمان هشت ماده‌ای رهبر انقلاب به جهت ضرورت رعایت حقوق ملت توسط زمامداران بوده است. در نگرشی اجمالی به فرمان هشت ماده‌ای بنیان‌گذار انقلاب حضرت امام خمینی (ره) و دیگر موارد مشابه آن، می‌توان دریافت که حقوق شهروندی مد نظر قرار گرفته شده و حریم خصوصی شهروندان در جمهوری اسلامی مصون از تعرض است و هیچ‌کس اعم از شهروندان و دولت مردان حق ورود به حریم خصوصی افراد را ندارند و فقط در زمانی که حریم خصوصی با مصالح عمومی و حقوق دیگران در تراحم باشد به موجب قانون می‌توان به این حریم امن وارد شد.

۵-۳. حریم خصوصی در منشور حقوق

شهروندی

تأکید شده است. برای نمونه مطابق با اصل ۲۳ قانون اساسی: «تفتیش عقاید ممنوع است و هیچ کسی را نمی‌توان به صرف داشتن عقیده‌ای مورد تعرض و مؤاخذه قرار داد». از سوی دیگر، در اصل ۲۶ قانون اساسی آمده است: «احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی یا اقلیت‌های دینی شناخته‌شده آزادند، مشروط به اینکه اصول استقلال، آزادی، وحدت ملی، موازین اسلامی و اساس جمهوری اسلامی را نقض نکنند. هیچ‌کس را نمی‌توان از شرکت در آن‌ها منع کرد یا به شرکت در یکی از آن‌ها مجبور ساخت» (صفایی و همکاران، ۱۳۸۰، ۱۳۹۱).

منشور به‌عنوان سندی به‌روز، اشکال مختلف ارتباطات خصوصی در مقطع زمانی کنونی (مثل ارتباطات اینترنتی) را که روزبه‌روز در حال گسترش‌اند مورد اشاره قرار می‌دهد. در منشور حقوق شهروندی از مواد ۳۶ تا ۴۲ منشور حقوق شهروندی بر این حق تأکید شده است. برای نمونه در ماده ۳۶ منشور آمده است: «حق هر شهروند است که حریم خصوصی او محترم شناخته شود. محل سکونت، اماکن و اشیا خصوصی و وسایل نقلیه شخصی از تفتیش و بازرسی مصون است؛ مگر به حکم قانون». «انسان با وجود پذیرش زندگی در اجتماع حاضر نیست از آنچه که به فردی‌ترین مسائل وی مربوط می‌شود دست بردارد. به‌عبارت دیگر، زندگی در اجتماع و با جمع را نافی حق خود به حرمت مسائل خصوصی خود نمی‌داند. اجتماع و با جمع را نافی حق خود به حرمت مسائل خصوصی خود نمی‌داند. اجتماع نیز در مقابل گذشتن فرد از مقداری از آزادی خود احترام آنچه را که به «حریم

» حق بر خلوت و حریم خصوصی مفهومی جدید در نظام‌های حقوقی دنیاست که بیش از یک سده از مطرح شدن آن در عرصه بین‌المللی نمی‌گذرد. در قرن نوزدهم میلادی این حق در یک روند و مسیر یکسان و مشابه تحت لوای حق مالکیت توسعه پیدا کرد و اصول قانون اساسی کشورها، مردم و اموالشان را در برابر دخالت‌های دولت مورد حمایت قرار دادند» (موسی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱، ۴۷). به نظر می‌رسد اساس توجه به این نوع حق، ظهور و اهمیت یافتن بیش از پیش «فرد» یا همان شهروند و محوریت اراده وی در اندیشه حقوق‌دانان باشد که نظام حقوقی کشور ایران نیز از این مقوله مستثنا نیست. در جو پویای تحولات حوزه عمومی و با گسترش نقش دولت و امکانات در دسترس آن و در نتیجه امکان تعرض همواره به حیطة شخصی شهروندان، احترام به حوزه خصوصی و انتظار عموم از نهادها و مقامات رسمی در این باره از برجسته‌ترین مطالبات است. در حقوق ایران، بنا به ضرورت، مطابق بند یک ماده ۲ طرح حمایت از حریم خصوصی، به-نحو اخص، حریم خصوصی «قلمروی از زندگی هر شخص تلقی شده است که آن شخص عرفاً یا با اعلان قبلی در چهارچوب قانون، انتظار دارد دیگران بدون رضایت وی به آن وارد نشوند یا بر آن نگاه یا نظارت نکنند و یا به اطلاعات مربوط به آن دسترسی نداشته و یا در آن قلمرو وی را مورد تعرض قرار ندهند». این مقوله چهار حوزه «حریم خصوصی جسمانی»، «حریم خصوصی مکانی»، «حریم خصوصی اطلاعات» و «حریم خصوصی ارتباطات» را در بر می‌گیرد» (صفایی و همکاران، ۱۳۹۱، ۱۳۸). علاوه بر این در اصول مهمی همچون اصل ۲۳ و ۲۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی بر حق حریم خصوصی

افراد حقیقی و یا حقوقی، غیر قانونی و ممنوع است. در ماده ۳۹ منشور حقوق شهروندی بر این اصل مهم تأکید شده است که: «هیچ مقام و مسئولی حق ندارد بدون مجوز صریح قانونی، اطلاعات شخصی افراد را در اختیار دیگری قرار داده یا آن‌ها را افشا کند» (امین‌زاده، ۱۳۹۵). افشای اطلاعات شخص افراد جرم محسوب می‌شود. در این باره نوشته‌اند: «مطابق قانون افشای اطلاعات خصوصی، جرم است. قانون مجازات اسلامی، صراحتاً در ماده ۷۴۵ (ماده ۱۶ قانون جرائم رایانه‌ای) افشای اسرار خصوصی دیگران را جرم دانسته و مجازات آن را جزای نقدی و تا دو سال حبس در نظر گرفته است. البته اسرار خصوصی در قانون ایران به صورت مشخص تعریف نشده‌اند و صرفاً در ماده ۸ قانون «احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی»، نامه‌ها، عکس‌ها، نوشته‌ها و فیلم‌های خصوصی را از مصادیق بارز آن دانسته‌اند. در رویه قضایی و نظام عرفی، دایره اسرار خصوصی از این هم وسیع‌تر است و نسخه‌های پزشکی، احکام دادگاه‌ها و اسناد مالی هم در این زمره قرار می‌گیرند. تهدید به انجام عملی که ممکن است موجب ضرر آبرویی یا شرافتی یا افشای اسرار خانوادگی شود، خواه تهدیدکننده به این واسطه، تقاضای مال به قصد اخاذی کرده یا نکرده باشد، جرم مستقلی است که بر اساس ماده ۶۶۹ قانون مجازات اسلامی تا ۷۴ ضربه شلاق یا تا دو سال حبس برای آن در نظر گرفته شده است. بنابراین همین که کسی شما را تهدید به افشای اطلاعات خصوصی (شامل عکس‌ها، متن چت‌ها، صدای ضبط‌شده، فیلم و...) کرده باشد؛ حتی اگر هرگز آن عمل را انجام ندهد که در اکثریت مواقع این تهدیدات هرگز عملی نمی‌شوند، ارتکاب جرم

خصوصی» معروف شده است رعایت می‌کند و برای ناقضان آن مسئولیت کیفری یا مدنی ایجاد می‌کند» (رحمدل، ۱۳۸۴، ۱۱۹). ماده مذکور با اصل بیست و دوم قانون اساسی مشابهت دارد. در اصل بیست و دوم آمده است: «حیثیت، جان، مال حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است؛ مگر در مواردی که قانون تجویز کند».

در ادامه ماده ۳۷ منشور هر نوع تفتیش را ممنوع اعلام می‌کند و می‌گوید: «تفتیش، گردآوری، پردازش، به‌کارگیری و افشای نامه‌ها اعم از الکترونیکی و غیر الکترونیکی، اطلاعات و داده‌های شخصی و نیز سایر مراسلات پستی و ارتباطات از راه دور نظیر ارتباطات تلفنی، نمابر، بی‌سیم و ارتباطات اینترنتی خصوصی و مانند این‌ها ممنوع است مگر به موجب قانون». این ماده نیز با اصل بیست و پنجم قانون اساسی مشابهت دارد. اصل بیست و پنجم قانون اساسی مقرر می‌دارد: «بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آن‌ها، استراق سمع و هر گونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون».

در ماده ۳۸ منشور، هر نوع گردآوری و انتشار اطلاعات خصوصی شهروندان را جز با رضایت آگاهانه آنان و یا به حکم قانون ممنوع اعلام کرده است. ماده مذکور نیز با اصل بیست و پنجم قانون اساسی مشابهت دارد.

مطابق قانون اساسی و حقوق بین‌الملل، حفظ و حراست از اطلاعات خصوصی شهروندان از وظایف مهم هر دولتی به شمار می‌رود. در واقع افشای اطلاعات و یا در اختیار قرار دادن اطلاعات خصوصی

«تهدید» از سوی او قطعی و برای شما قابل شکایت و پیگیری است».

از سوی دیگر، مطابق اصل ۲۵ قانون اساسی: «بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آن‌ها، استراق سمع و هر گونه تجسس ممنوع است، مگر به حکم قانون». در ماده ۴۰ منشور حقوق شهروندی نیز بر این مهم تأکید شده و یادآوری کرده است که: «هر گونه بازرسی و تفتیش بدنی باید با رعایت قوانین، احترام لازم و با استفاده از روش‌ها و ابزار غیر اهانت‌آمیز و غیرآزاردهنده انجام شود. هم‌چنین آزمایش‌ها و اقدامات پزشکی اجباری بدون مجوز قانونی ممنوع است. افزون بر این، کنترل‌های صوتی و تصویری خلاف قانون در محیط‌های کار، اماکن عمومی، فروشگاه‌ها و سایر محیط‌های ارائه خدمت به عموم، ممنوع» (ماده ۴۱ منشور حقوق شهروندی). در ماده ۴۲ منشور نیز بر این حق افراد تأکید شده است که حریم خصوصی شهروندان می‌بایستی در رسانه‌های عمومی حفظ شود و «در صورت نقض حرمت افراد و ایجاد ضرر مادی یا معنوی، مرتکبین طبق مقررات قانونی مسئول و موظف به جبران خسارت می‌باشند» (امین‌زاده، ۱۳۹۵).

طبق منشور حقوق شهروندی، حق هر شهروند است که حریم خصوصی او محترم شناخته شود. محل سکونت، اماکن و اشیا خصوصی و وسایل نقلیه شخصی از تفتیش و بازرسی مصون است؛ مگر به حکم قانون. هم‌چنین حق شهروندان است که حرمت و حریم خصوصی آن‌ها در رسانه‌ها و تریبون‌ها رعایت شود.

۶. نتیجه

در منابع فقه اسلام مبحث مستقلی به موضوع حریم خصوصی اختصاص نیافته است؛ بلکه با ذکر مصادیقی از جمله ممنوعیت ورود به منازل بدون استیذان، ممنوعیت استراق سمع و بصر به بیان مطلب پرداخته شده است. امام خمینی (ره) در مقام فقهی سیاسی که معتقد و مقید به دین اسلام است، با مبانی فکری و اعتقادی اسلام به موضوعات و مباحث نگرینسته است. به دلیل جایگاه رهبری امام، نظر و عمل ایشان در باب حقوق و آزادی‌های فردی به هم پیوند خورده است. یعنی ایشان زمانی که قیام را شروع کردند، به بیان نظراتشان درباره حقوق و آزادی‌های فردی هم پرداختند و پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز که در جایگاه رهبر دینی و سیاسی جامعه قرار گرفتند، از موضع رهبری با صدور فرمان‌ها و دستوراتی از جمله فرمان هشت ماده‌ای سعی در عملی کردن اندیشه‌های اسلامی در جامعه داشتند. در منشور حقوق شهروندی نیز ابعاد مختلف حریم خصوصی مورد توجه قرار گرفته است؛ اما به این منشور انتقاداتی وارد است. یکی از اشکالاتی که به منشور حقوق شهروندی گرفته می‌شود، بحث تکراری بودن مفاد آن است. در این پژوهش نیز مشابهت‌های مواد منشور با اصول قانون اساسی بررسی گردید. یکی از ایراداتی که به منشور حقوق شهروندی وارد است، بحث ضمانت اجرایی آن است. اصولاً حقوق شهروندی با توجه به نیازهای هر جامعه تدوین می‌شود؛ ولی نکته بسیار مهم این است که قوانین مربوط به این حقوق عملی و قابل اجرا باشد و بیش از حد آرمانی و دور از دسترس نباشد. اگر تدوین این

منشور بیش از حد طولانی شود به نتیجه نخواهد رسید.

۷. سهم نویسندگان

همه نویسندگان حاضر در این پژوهش به‌صورت برابر مشارکت داشته‌اند.

۸. تضاد منافع

در نگارش این پژوهش تضاد منافع وجود ندارد.

منابع

فارسی

- حدادپور، جواد، «حریم خصوصی افراد در فقه امامیه و حقوق موضوعه»، مجله آرا، شماره ۲۵، تابستان ۱۴۰۱
- درگاهی، مهدی، «حدود اختیارات دستگاه‌های اطلاعاتی در ورود به حریم خصوصی افراد از منظر فقه امامیه»، مجله فقه، سال ۲۱، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۳.
- رجایی، غلامعلی؛ فکری، محمد، «حریم خصوصی شهروندان در اندیشه‌ی امام خمینی»، پژوهشنامه متین، شماره ۵۲، ۱۳۹۰.
- رجایی‌نژاد، محمد، «آشنایی با اعضای ستاد فرمان هشت ماده‌ای»، هفته‌نامه حریم امام، شماره ۹۶، ۱۳۹۲.
- رحمدل، منصور، «حق انسان بر حریم خصوصی»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۷، ۱۳۸۴.
- رنجبر، مقصود، حقوق و آزادی‌های فردی از دیدگاه امام خمینی، چاپ دوم، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۲.
- سلیمانی، مصطفی، حرمت حریم خصوصی از دیدگاه امام خمینی(ره)، هفته‌نامه حریم امام خمینی(ره)، شماره ۹۶، ۱۳۹۲.
- صارمی، سیف‌اله، حقوق مردم در حکومت از دیدگاه امام خمینی، چاپ اول، تهران، چاپ و نشر عروج، ۱۳۸۵.
- صفایی، حسین؛ جعفری، علی، «رابطه آزادی اطلاعات با حریم خصوصی»، نشریه حقوق اسلامی، شماره ۳۳، ۱۳۹۱.
- علی‌اکبری بابوکانی، احسان، تجسس از حریم خصوصی افراد، چاپ اول، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۱.
- افشار، لیلا؛ نعمتی، علی، «حریم خصوصی در پژوهش‌های معطوف به انسان بر مبنای آموزه‌های اسلامی»، مجله راهبرد فرهنگ، دوره دوم، شماره ۸، زمستان ۱۳۸۸.
- امام خمینی، سیدروح‌اله، تحریرالوسیله، جلد اول، چاپ اول، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۹.
- امام خمینی، سیدروح‌اله، صحیفه امام (مجموعه آثار امام خمینی)، جلد هجدهم - هفدهم - پانزدهم - پنجم و چهارم، چاپ اول، دوره مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۵.
- امین‌زاده، الهام، «منشور حقوق شهروندی: فرزند قانون اساسی»، تهران، همایش رونمایی از منشور حقوق شهروندی، سالن اجلاس سران پایگاه اطلاع‌رسانی دولت، ۱۳۹۵.
- آقابابایی، حسین، «لیبرالیسم؛ حریم خصوصی و قانون پاتریوت»، فصلنامه سیاست (دانشکده حقوق و علوم کسبشان مطمئن سیاسی دانشگاه تهران)، شماره ۲، ۱۳۸۹.
- جعفری، رهبرپور، علی، محمدرضا، «مسئولیت مدنی نقض حریم خصوصی داده‌ها در فقه اسلامی و قانون اساسی»، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، شمار، ۱۸، ۱۳۹۶.
- جمشیدی، محمدحسین، اندیشه سیاسی امام خمینی، چاپ اول، تهران، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، ۱۳۸۴.

- هوسمن، کارل، «حمایت از حریم خصوصی افراد در برابر حق آگاهی»، ترجمه داوود حیدری، نشریه رسانه، شماره ۳، ۱۳۷۰.

عربی

- حر عاملی، محمدبن حسن، وسایل الشیعه، جلد بیست-ویکم، قم، مؤسسه آل‌البیت (ع)، ۱۴۰۹.

- حسان، حسین حامد، حقوق الإنسان فی الشریعة الإسلامیة، قاهره، مکتبه الشروع الدولیة، ۱۴۳۰.

- صدر، سید محمدصادق، ماوراء الفقه، جلد پنجم، بیروت، دارالاضواء، ۱۴۱۷.

- عبدالباقی، محمدفؤاد، اللؤلؤ و المرجان فیما اتفق علیه‌الشیخان البخاری و مسلم، بیروت، دار الاحیاء تراث العربی، ۱۳۹۵.

- غزالی، محمد، إحياء علوم‌الدين، قاهره، دارالتقوی، ۱۴۲۱.

- کلینی، محمدبن یعقوب، الکافی، جلد پنجم، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۰۷.

- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، جلد ششم، بیروت، مؤسسه الوفا، ۱۴۰۶.

- یس عمر یوسف، استقلال السلطه القضائیه فی النظامین الوضعی و الاسلامی، بیروت، مکتبه الهلال، ۱۴۲۱.

- فراتی، عبدالوهاب، «فرمان هشت ماده‌ای بیانیه رسمی یک متفکر دینی در باب حقوق شهروندی است»، هفته-نامه حریم امام‌خمینی(ره)، شماره ۹۶، ۱۳۹۲.

- فقیه، عباس، «حریم خصوصی شهروندان با تأکید بر فرمان هشت ماده‌ای امام‌خمینی»، فصلنامه فقه و حقوق ارتباطات، شماره اول، ۱۳۸۹.

- ماوردی، علی‌بن محمدبن حبیب، آئین حکمرانی، ترجمه و تحقیق از حسین صابری، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۸۳.

- محسنی، فرید، حریم خصوصی اطلاعات(مطالعه کیفی در حقوق ایران- ایالات متحده آمریکا و فقه امامیه)، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۹.

- محسنی، فرید، حریم خصوصی اطلاعات(مطالعه کیفی در حقوق ایران- ایالات متحده آمریکا و فقه امامیه) چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه امام‌صادق (ع)، ۱۳۸۹.

- موسی‌زاده، ابراهیم؛ مصطفی‌زاده، فهیم، «نگاهی به مفهوم و مبانی حق بر حریم خصوصی در نظام حقوق عرفی»، فصلنامه بررسی حقوق عمومی، شماره ۲، ۱۳۹۱.

- مهرپرور، حسین، دیدگاه‌های جدید در مسائل حقوقی، تهران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۴.

- مهریزی، مهدی، «دولت دینی و حریم خصوصی»، فصلنامه حکومت اسلامی، شماره ۱۲، ۱۳۷۸.

- میرموسوی، سیدعلی، «رفتار افراد تندرو باعث صدور این فرمان شد»، هفته‌نامه حریم امام‌خمینی(ره)، شماره ۹۶، ۱۳۹۲.